

5. **Реброва О.Є.** Особливості вивчення словянської музики зі студентами китайцями у фортепіанному класі // Художньо-педагогічні читання. Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції. Випуск III. - Харків, 2008. - С.117-119.

УДК 371.134:781.6:159.955

Полатайко О.М.

МОДЕЛЬ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ВЕРБАЛЬНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

В статті розглядається модель художественно-образного мислення майбутнього учителя музики, розкрито роль кожного елемента структури в процесі вербальної художественно-педагогічної інтерпретації творів мистецтва.

Ключевые слова: модель художественно-образного мышления, вербальная художественно-педагогическая интерпретация.

Пізнання мистецтва вимагає від студентів емоційної сприйнятливості, розвинутої уяви, активної розумової діяльності, здатності до співвіднесення художніх творів із дійсністю та власним внутрішнім світом, до осмислення твору в цілому. Тільки за умови зіткнення мистецтва з особистим внутрішнім світом студентів, воно входить у їхню свідомість як відкриття самого себе, стає джерелом формування ціннісних орієнтирів в галузі прекрасного.

Взаємозв'язок почуттів з поняттями, судженнями, умовиводами дає можливість сприйняти сутність явищ, що розкриваються митцем в образній системі його творів. Тому таким важливим є формування і розвиток художньо-образного мислення як самостійної й повноцінної форми пізнання, як одного з видів духовного освоєння світу людиною.

В науковій та педагогічній літературі чисельні трактування поняття „художньо-образне мислення” пов'язують його виключно з творенням образу, написанням твору мистецтва, або з процесом підготовки і втілення виконавчої інтерпретації. Разом з тим, спеціального вивчення і аналізу вимагає художньо-образне мислення в процесі створення вербальної педагогічної інтерпретації твору мистецтва, а також визначення його особливостей та структури.

В психолого-педагогічній літературі змістовий бік процесу мислення подається у єдності когнітивного та емоційного компонентів. Крім того, залежно від виду професійної діяльності виділяють операційний і мотиваційний (В.Паламарчук), емпатійний, інтелектуальний та технологічний (О.Ляшенко); підкреслюють важливість словесно-логічного, інтуїтивно-практичного (З.Калмикова) та оцінювально-орієнтаційного (Н.Мозгальова) компонентів.

Враховуючи попереднє, ми виділяємо *мотиваційний, перцептивний, операційний та діяльнісний* компоненти моделі художньо-образного мислення (див схему 1). Розглянемо більш детально ці компоненти.

Сучасні вчені акцентують увагу на тому, що серйозної уваги вимагає вивчення і розвиток саме мотиваційної сфери пізнавальної діяльності студентів. Основні складові цієї сфери – потреба, інтерес, мета, спрямованість, готовність.

Чинником, який спонукає особистість до цілеспрямованої активності для задоволення життєво важливих функцій самозбереження, біологічного та особистісного саморозвитку, є потреба – суттєва динамічна психічна сила, котра проявляється внутрішньою напругою [4]. Потреби проявляються в мотивах (прагненнях, бажаннях), виражають залежність особистості від конкретних умов існування і спонукають її до діяльності, спрямованої на зруйнування цієї залежності.

Кожна особистість характеризується наявністю у неї нижчих та вищих потреб. Вищі потреби є характерними для високого рівня особистісного розвитку; вони сприяють

самовдосконаленню, а їх задоволення супроводжується відчуттям радості і щастя. До них відносяться потреби: самоповаги, самоактуалізації, когнітивні, естетичні та художні.

Сприйняття мистецтва обумовлено художніми потребами, які, в свою чергу, складаються з цілої низки вищих потреб, серед яких естетичні та гедоністичні. Проте, ми розглядаємо структуру художньо-образного мислення студента в процесі інтерпретації творів мистецтва. Тому, на нашу думку, недостатньо було б говорити тільки про задоволення естетичних та гедоністичних потреб в процесі створення інтерпретації.

Загальновідомо, що потреби людини обумовлені процесом її виховання, тобто залучення її до світу матеріальної і духовної культури. Відповідно художні потреби майбутнього вчителя музики також залежать від попереднього виховання, художнього досвіду, рівня загальної і духовної культури.

Отже, художні потреби є таким станом особистості, завдяки якому здійснюється регулювання поведінки студента, визначається мистецька спрямованість його мислення, почуттів і волі.

Сприйняти, проаналізувати новий твір мистецтва, відчувати зацікавлення та інтерес у розкритті його змісту, або суті, а головне, у висловленні свого бачення і розуміння, аргументації власної точки зору, бажанні створити власну вербальну інтерпретацію – ось цілий комплекс найважливіших мотиваційних утворень, необхідних студенту для процесу інтерпретування, які можна об'єднати під єдиною назвою – пізнавальна потреба.

Разом з тим, не слід забувати і про потреби у схваленні, визнанні, компетентності, реалізації потреби в актуалізації себе, котрі також мають місце і є не менш важливими в процесі здійснення інтерпретації художніх творів.

Задоволення потреб є діяльністю цілеспрямованою. Відповідно, усвідомленням особистісних потреб стає мета, яка дає можливість студенту уявити можливі результати власної активності. Метою, або усвідомленим образом очікуваного результату, на досягнення якого спрямована діяльність студента, в нашому випадку є вербальна інтерпретація твору мистецтва.

З того моменту, як потреба стає свідомою, вона перетворюється у переконання і примушує студента діяти відповідно з його художньо-ціннісними орієнтаціями. Зміст потреб, що виступають у формі переконань, відображає певне розуміння природи, суспільства і мистецтва, створює впорядковану систему поглядів, а сукупність переконань, в свою чергу, стає світоглядом людини.

Поряд з потребами та інтересами психологія розглядає мотив - поняття, котре характеризує сферу прагнень суб'єкта до діяльності, установками, емоціями та інстинктами. Зацікавлення та інтерес студентів до пізнання не завжди призводять до активної навчальної діяльності. На тому етапі, коли зацікавленість та інтерес стають мотивами діяльності, можна говорити про наявність мотивації [1]. Високий ступінь мотивації навчальної діяльності означає, що зацікавленість у ній сприяла прояву вольових зусиль, досить дієвих, аби побороти всі внутрішні і зовнішні перешкоди. Ступінь мотивації – це ступінь зацікавленості, яка викликає активність.

В основі мотивації до сприйняття та інтерпретації художніх творів лежить усвідомлення корисності і необхідності вербальної інтерпретації творів мистецтва, передбачення почуття задоволення від результату, яке може бути отримане в процесі самої інтерпретаційної діяльності.

Після обробки та узагальнення інформації про види мотивації, описану в літературі з психології, а також виходячи зі спостережень за ставленням студентів до навчання, ми виділяємо такі види мотивації до сприйняття та інтерпретації художніх творів: комунікативна мотивація; мотивація, викликана емоційно-особистісним інтересом студентів до змісту художньої культури як навчальної дисципліни; пізнавальна мотивація, що виникала при усвідомленні досягнутого прогресу в оволодінні знаннями, вміннями; смислова мотивація – бажання розкрити смисл і значення твору мистецтва; гедоністична мотивація – отримання естетичного задоволення, насолоди від спілкування з творами мистецтва; професійна мотивація – досконале володіння мовою і вміння інтерпретувати твори мистецтва.

Сукупністю стійких мотивів, котрі орієнтують діяльність особистості, є спрямованість, яка виступає основним регулятором поведінки. Вона характеризується інтересами, схильностями, переконаннями та ідеалами особистості, відображає її світогляд. Спрямованість на вербальну інтерпретаційну діяльність студента виражається у гармонійності художніх знань, домінуючих мотивів поведінки (інтерпретація художніх творів), а проявляється у мистецькому світогляді, духовних потребах і практичних діях майбутнього вчителя музики.

Нарешті, готовність до створення вербальної інтерпретації – установка, що направлена на виконання певної діяльності, у нашому випадку – інтерпретації творів мистецтва. Як відомо, передумовою до готовності є наявність певних знань, вмінь, навичок; надання певній дії особистісного значення.

Отже, виходячи з зазначеного, враховуючи важливість всіх елементів, ми виділяємо *мотиваційний* компонент художньо-образного мислення.

Усвідомивши прагнення і отримавши установку на інтерпретацію твору мистецтва, студент намагається його сприйняти. Серед видів сприйняття (перцепції), що дозволяє предметно відобразити світ, психологія окремо виділяє специфічну - художню перцепцію творів мистецтва. Всі найважливіші перцептивні особливості (предметність, цілісність, структурність, константність, апперцепція, осмисленість, вибірковість, ілюзія) є характерними і для художнього сприймання. Тому в педагогічній практиці важливо врахувати досвід та знання студентів, спрямованість їх інтересів, наявність або відсутність установок на художнє сприймання.

Художній твір навчає сприймати правильно, глибоко, всеосяжно, зі смаком не тільки той твір, що наразі сприймається, але й інші. Він вчить сприйняттю взагалі. На думку О.П.Рудницької, художнє сприйняття відбувається у формі „відчуттів уявлень асоціативного мислення та є комплексною психічною діяльністю, що має виняткове значення для

формування розумово-почуттєвої активності людини”[6]. Тільки особистість, яка володіє культурою художнього сприйняття, здатна до художньо-творчої реалізації та духовного самовдосконалення. Під культурою художнього сприйняття науковець має на увазі: інтерес до мистецтва; вибіркоче ставлення до художніх творів; художньо-естетичну ерудицію; емоційність реагування на мистецтво; адекватність розуміння художньої інформації; здатність до творчої інтерпретації образного змісту твору, вплив отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості [6].

Процес виникнення образу сприйняття містить ряд фаз, пов'язаних із завданнями, поставленими студентам до твору мистецтва: від недиференційованого сприйняття — до формування цілісного образу твору.

У психології доведено, що кожен процес пізнання супроводжується безліччю різних почуттів: цікавістю, інтересом, подивом, які виникають у зв'язку з інтелектуальною діяльністю й керують нею. К.С. Станіславський писав, що усякому мистецтву потрібні безперервні зовнішня лінія події і внутрішня лінія переживання театрального мистецтва [3]. Ці лінії - події й переживання - повинні бути так само тісно злиті, як вони злиті в мистецтві.

Важливу роль відіграють емоції у творчій діяльності. Вони викликаються її змістом і можуть бути абсолютно різними: емоції суму, жалості, скорботи, люти, співчуття, жаху, ніжності тощо. Відомо, що емоції впливають на пам'ять, мислення і уяву людини. Отже, емоційна та рефлекторна сфера особистості відіграє значну роль у формуванні світосприйняття..

У зв'язку з цим С.Раппопорт зазначає: „Цілісно-образні процеси художньої свідомості на основі механізмів пам'яті, уяви, інтуїції створюють художні уявлення і емоції, а досвід, що накопичується, сприяє удосконаленню необхідних цим процесам механізмів пам'яті, інтуїції та уяви.”[5] Автор виокремлює такі ознаки художніх емоцій: емоції - носії соціального змісту; „розумні” емоції; негативні емоції, які, піднімаючись до художнього рівня, дають позитивний ефект; емоції, які не стають прямим відгуком на певну життєву подію; емоції, які є узагальненим досвідом стосунків людини і дійсності; емоції, які не існують поза певної системи; емоції, які стають будівельним матеріалом для художньої думки.

Таким чином виведемо наступний елемент в структурі художньо-образного мислення - художні емоції та рефлексія.

Вільне, планомірне, свідоме художнє сприйняття, застосоване з певною метою - спостереження – є одним із засобів отримання інформації. Спостереження починається з правильно поставленої задачі. Основна умова успішного спостереження - систематичність, яка ґрунтується на ясності поставленої перед студентом задачі, підготовленості та активності його мислення. В свою чергу, уміння помічати в предметах малопомітні, але дуже важливі деталі та ознаки притаманне людям з особистісною властивістю – спостережливостю. Високий розвиток спостережливості передбачає бажання пізнати нове, глибоко вникати у світ мистецтва і оточуючий світ, готовність сприймати художні твори. Розвиток спостережливості є необхідним для всебічного розвитку особистості, а особливо для аналізу та інтерпретації творів мистецтва.

Художнє сприйняття має риси особистості людини, її здатності до естетичного сприйняття і, що особливо вагомо, змісту художньої настанови. Художня настанова може орієнтувати людину на цілісне сприйняття (смысл твору у формі, індивідуальність художника) або вибіркоче сприйняття (тільки тема, тільки форма).

Нові образи, думки людина здатна створювати шляхом опрацювання психічних компонентів, набутих у минулому досвіді. Таку здатність людини до створення нових образів називають уявленням.

Сутність художніх уявлень проявляється у тім, що узагальнені мистецькі образи дійсності зберігають найхарактерніші особливості світу, важливі для особистості. Художні уявлення - підсумок чуттєвого пізнання світу мистецтва, практичного досвіду і досвіду художнього сприйняття, надбання кожної особистості. Відомо, що образ уявлення - вихідна

форма розвитку й розгортання психічного життя особистості. Відповідно образ художнього уявлення є складовою цієї форми. Серед закономірностей художніх уявлень насамперед важливим стає узагальненість образу, характерна навіть для уявлень одиничних; для уявлень загальних вона є головною ознакою.

Існує ще один вид уявлення – творче уявлення, при якому образи не тільки відтворюються у тому ж порядку, в якому вони є в пам'яті, але з'являються в новій комбінації. Таке творче уявлення називають творчістю. Прийнято вважати, що творча здатність уявлення властива тільки художникам, музикантам, поетам. Проте, процес, що складає сутність уявлення, є складовою багатьох інших душевних процесів, а відтак притаманний всім людям.

Враховуючи важливість елементів - художньої перцепції, художніх емоцій та рефлексії, художньої настанови, художнього уявлення, - ми визначили другий компонент художньо-образного мислення - перцептивний.

Процес створення вербальної художньо-педагогічної інтерпретації твору мистецтва передбачає мисленнєві операції, котрі відбуваються в свідомості студента і є характерними для мислення загалом. Вони містять: порівняння, класифікацію й систематизацію, аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення.

В процесі порівняння творів або художніх образів відкривається їх тотожність і відмінність. З'ясовуючи їх в процесі порівняння, майбутній вчитель музики приходять до класифікації і систематизації художньої інформації. Уміння порівнювати, класифікувати та систематизувати мистецьку інформацію є первинною, елементарною формою художнього пізнання. Проте, більш глибоке пізнання вимагає розкриття внутрішніх зв'язків, закономірностей та суттєвих властивостей. Це здійснюється іншими сторонами мисленнєвого процесу – аналізом і синтезом.

Враховуючи специфіку педагогічної діяльності (об'єднання педагогіки і мистецтва), найчастіше ми застосовуємо художньо-педагогічний аналіз твору. Глибокий аналіз твору мистецтва, засобів виразності, композиції і структури, твору загалом і окремих його частин невід'ємно пов'язаний з синтезом - сполученням різних складових в єдине ціле.

Розгляд окремих частин, фрагментів, деталей твору, тобто вибіркоче сприйняття, здійснюється в тісному зв'язку з цілісним охопленням твору. Таким чином, художньо-педагогічний аналіз втягує в роботу весь психічний апарат студента - емоції, уяву, думки, з тим щоб допомогти йому сприйняти основне: побачити те, що одразу не впадає у вічі, невидиме, невловиме. Такий аналіз робить сприйняття студентами твору мистецтва свідомим, а відтак стимулює особистісне ставлення студентів до побаченого, прочитаного або почутого. Також художньо-педагогічний аналіз сприяє процесу сприйняття твору і виникненню у студентів взаємозв'язків між художнім твором і вже відомими фактами, уявленнями, відчуттями.

Володіння уміннями аналізу, синтезу уможливує процес заглиблення, усвідомлення й узагальнення закономірних взаємозв'язків між об'єктивними характеристиками твору й безпосереднім емоційно-естетичним переживанням, що і є орієнтиром у виборі засобів, способів і форм вираження свого бачення й розуміння даного явища мистецтва. У такий спосіб здійснюється своєрідний перехід у сферу особистісного ставлення до твору й виникає феномен варіантності сприйняття, трактування, тобто інтерпретації.

Крім аналізу і синтезу до мисленнєвих операцій, як відомо, відносяться судження – форма мислення, в якій відбувається сполучення понять. Аби перетворити художнє враження в судження про художнє, потрібно навчитися пояснювати свої власні несвідомі відчуття, потрібно знати свої власні схильності й можливості реагувати на враження. Висловлення одного судження передбачає вміння порівнювати художні враження між собою, виходячи з їхньої природи й своєрідності. Необхідно знайти точку зору, завдяки якій можна наблизитися до суті твору.

Наслідком декількох суджень, або висновком на основі правил логіки стає умовивід - логічна форма мислення. При цьому мисленнєві операції з твором мистецтва можуть відбуватися у свідомості людини й без застосування мови.

Таким чином важливим елементом художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики стає здатність до судження і узагальнення.

Мистецтво сприйняття, на думку Брехта, необхідно не тільки для того, аби щось дізнатись про мистецтво, знаходити прекрасне в прекрасному, насолоджуватись художнім твором, дивуватись духу і задуму художника, але й для розуміння предметів, символів, які використовує художник. Щоб насолоджуватись творами мистецтва, захоплюватись їх результатом, необхідно мати художні знання. Чим більше людина обізнана з історією, теорією мистецтва, тим повнішим, точнішим і змістовнішим є її сприймання художніх творів.

Від рівня, глибини та обсягу художньо-естетичної ерудиції майбутнього вчителя музики залежить ступінь узагальнення його художніх знань. Крім того, застосування мовлення підвищує рівень узагальнення художнього сприйняття. Узагальненість є вищим проявом усвідомленого людського сприйняття. В акті художнього сприйняття, як і сприйманні загалом, втілюється єдність чуттєвих і логічних елементів, взаємозв'язок сенсорної і мисленнєвої діяльності особистості.

Виходячи з вищезазначеного ми виділяємо операційний компонент художньо-образного мислення, який включає такі елементи: уміння порівнювати, класифікувати та систематизувати мистецьку інформацію, володіння уміннями аналізу, синтезу, здатність до судження і узагальнення, художньо-естетичну ерудицію.

Разом з тим, для формування художньо-образного мислення в процесі художньо-педагогічної інтерпретації твору мистецтва, необхідним стає діяльнісний компонент, основу якого складає вербальне викладення умовиводу. Наразі важливим і вагомим стає слово.

Разом з тим, те, що інтерпретація є вербальною, породжує багато складностей і ризиків. Це можна пояснити тим, що кожен твір мистецтва є унікальним явищем. Метою інтерпретатора має стати осягнення цієї унікальності. Для розуміння і осягнення цього потрібно пояснити по-перше: те, що кожен художній твір – малий світ, котрий складає зміст історії мистецтва; по-друге: твір – художнє досягнення, і нарешті: нове творче начало, що міститься в самому творі і може бути розкрито тільки за допомогою глибокої художньої інтерпретації.

Найважче це описати і передати словами. Не власну думку про твір має отримати слово, а сам твір має заговорити [2]. Відповідно до цього інтерпретатор мистецтва об'єднує в своїй діяльності дві основні функції: пробудження до життя творів минулого і вивчення того історичного процесу, в якому ці твори виникли.

В педагогічному аспекті вербальна інтерпретація твору набуває особливих рис. Майбутній вчитель музики – інтерпретатор творів мистецтва, має впливати на художнє виховання молоді, виховувати художній смак, особистісне ставлення дітей до мистецтва загалом і до твору зокрема. Вчитель має підтримувати прагнення студентів сприймати твір, здійснювати акцент на знанні процесів художнього формоутворення, знайомстві з творчими доробками і художніми методами. Велику увагу в процесі інтерпретації творів потрібно приділити увагу на розвиток здатності розуміти рівень твору, зберігаючи при цьому особистісне ставлення.

Виходячи з вищезазначеного, стає зрозумілим, що в діяльнісному компоненті художньо-образного мислення найважливішим елементом стає художньо-педагогічний вплив, котрий неможливий без власного ставлення до твору, емоційного викладення матеріалу і володіння мовою.

Говорити, аналізувати, висловлювати власну думку, творити вербальний образ твору стає необхідними уміннями студента, а також є основними умовами створення художньо-педагогічної інтерпретації творів мистецтва.

Твір мистецтва – в першу чергу художній текст, котрий вимагає правильного прочитання, розуміння і інтерпретації. При бажанні охопити, зрозуміти та інтерпретувати

твір мистецтва, студент потрапляє у термінологічне різноманіття, необхідне для цього. В першу чергу студент ознайомлюється з особливостями художньої мови самого творця у художньому творі. Художня мова твору, або авторський метод обумовлений особливостями індивідуального мислення автора, його стилю і рисами, які є притаманними певному виду мистецтва.

Таким чином, необхідним стає застосування наукових термінів, котрі сприяють моделюванню власної інтерпретації твору.

Не викликає сумніву, що майбутній вчитель музики повинен володіти мистецтвознавчою лексикою на тлі глибоких знань з історії та теорії мистецтва. Це необхідно для виконання основних завдань: надати характеристику певної епохи в історії художньої культури, основних видів та стилів у мистецтві; доступно подати матеріал, акцентуючи увагу на шедеврах світової художньої культури та їх ролі в історії людства, створити власну художньо-педагогічну інтерпретацію твору мистецтва.

Варто зазначити, що неможливим є сприйняття, розуміння, а тим більше інтерпретування художнього образу в рамках лише мистецтвознавства. В мові інтерпретатора автоматично з'являються поняття, що відповідають естетичним категоріям; природним є вживання інтерпретатором філософських понять. Будь-яка педагогічна діяльність неможлива без знань вікової психології, психології особистості, психології мистецтва і, відповідно, володіння основною психологічною термінологією

Отже, для успішно вербалізації умовиводів у процесі створення інтерпретації необхідним є володіння термінологією в галузі філософії, естетики, психології, педагогіки та мистецтвознавства.

Таким чином, елементами діяльнісного компоненту художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики є: володіння термінологією, художньо-педагогічний вплив, вербальне викладення умовиводу, художньо-педагогічна інтерпретація.

Здатність людини мислити художніми образами органічно втілюється в процесі інтерпретації творів мистецтва. Уміння тлумачити художній твір - це уміння будувати образ світу через мистецтво.

Таким чином, цілісність художнього мислення майбутнього вчителя музики в процесі інтерпретації творів мистецтва забезпечується різноманітними зв'язками всередині його структури і є невід'ємним фактором у підготовці вчителя мистецьких дисциплін і формуванні його професійної спрямованості.

Література

1. ***Борисова Л.В.*** К проблеме интерпретации литературного текста / Борисова Л.В. Доклад интернет-конференции, посвященной памяти российского филолога и философа Г.И.Богина, "Рефлексия. Смысл. Герменевтика" 28. 11. 2003. А.С.Заикина / ред. Д.Ю.Столяров.
2. ***Зедльмайр Г.*** Искусство и истина: теория методика истории искусства / Зедльмайр Г. Перевод с немецкого. - СПб: Аxiома, 2000. - 272 с.
3. ***Предтеченская Л.М.*** Метод художественно-педагогической драматургии в преподавании курса «Мировая художественная культура»/ Предтеченская Л.М. // Музыка в школе, 1984, № 4.
4. ***Психология личности.*** Словарь-справочник / Под ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. - Киев: „Рута”, 2001.
5. ***Раппопорт С.Х.*** От художника к зрителю. Проблемы художественного творчества."Советский художник". - М., 1978. - 237с.
6. ***Рудницька О.П.*** Педагогіка: загальна та мистецька: / Рудницька О.П. / Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. - 360 с.